

มัสยิดตะโลมะเนาะ

โดย อับดุลลอฮ์ ลออแมน

มัสยิดบ้านตะโลมะเนาะ (มัสยิดวาดี อัล-สุเซน) อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส เป็นมัสยิดเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน

มัสยิดหลังนี้สร้างในปีอิญญะเราะฮ์ที่ ๑๐๔๔* (ประมาณ พ.ศ. ๒๑๖๗ หรือ ค.ศ. ๑๖๒๔) มีอายุ ๓๖๓ ปีมาแล้ว

บ้านตะโลมะเนาะ อยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ ๔ กิโลเมตร มีถนนแยกจากถนนสายปัตตานี-นราธิวาส ถ้าไปจากอำเภอบาเจาะไปทางนราธิวาส ก่อนเข้าเขตอำเภอ ยี่งอ จะมีถนนลูกรังทางขวามือเข้าไป รถเข้าถึงหน้ามัสยิด

หมู่บ้านตะโลมะเนาะ เป็นหมู่บ้านเก่า ชาวบ้านนี้ได้อพยพไปเปิดหมู่บ้านใหม่ ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง บางรายอพยพไปอยู่จังหวัดใกล้เคียงและประเทศใกล้เคียง ตลอดจนไปตั้งถิ่นฐานในประเทศแถบตะวันออกกลาง จนได้ลูกหลานและขณะนี้ลูกหลานของคนเหล่านั้นเป็นใหญ่เป็นโตหลายคน

จากการสอบถามคนที่มีอายุของหมู่บ้านตะโลมะเนาะและหมู่บ้านอื่น ๆ ที่ย้ายตาขายอพยพจากหมู่บ้านตะโลมะเนาะ ตลอดจนคุณบันทึกของบางท่าน สรุปได้ว่าที่มีการอพยพไปตั้งหมู่บ้านตะโลมะเนาะ อยู่เชิงเขาบูโด ห่างไกลจากตัวเมือง (ปัตตานี) เช่นนั้น ก็เนื่อง

จากหลบภัยสงครามสมัยที่ไทยตีปัตตานี

ผู้ที่บุกเบิกหมู่บ้านตะโลมะเนาะ คือท่านวันสุเซน หรือสัจจุเซน เดิมท่านผู้นี้เป็นอาจารย์สอนศาสนาที่บ้านสะนอ (สะนออุญญ์) เหตุนี้จึงรู้จักกันในนามของวันสุเซน สะนะวี (วันสุเซนแห่งสะนอ) มีลูกศิษย์มากมาย รวมทั้งเจ้าเมืองหรือผู้คนที่อยู่ในราชสำนักของเจ้าเมืองด้วย

เมื่อกองทัพไทยมาตีปัตตานี ด้วยความรักและเป็นห่วงอาจารย์ เจ้าเมืองปัตตานี (มรัสม) จึงจัดแจงให้วันสุเซนอพยพไปพำนักอยู่ในที่ ๆ ปลอดภัย และตะโลมะเนาะเป็นทำเลที่ดีสำหรับตั้งหลักแหล่งและหลบภัยสงครามอย่างยิ่ง กล่าวคือ

๑. ตะโลมะเนาะเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด ปลูกพืชผักและต้นไม้ได้งอกงาม

๒. ห่างไกลจากตัวเมืองถ้าปัตตานีพ่ายแพ้ก็ยากสำหรับศัตรูที่จะค้นพบได้

๓. ถ้าศัตรูค้นพบก็จะสามารถขึ้นเขาและหนีไปยังเมืองต่าง ๆ เช่น กลันตัน เปรัก เป็นต้น

ตะโลมะเนาะ เป็นคำมลายู ตะโล หรือตุโล (teluk) แปลว่า อ่าวหรือแผ่นดินที่เว้าเข้าไปในเชิงเขา ส่วนคำว่ามาเนาะชาวบ้านบางท่านบอกว่าเป็นชื่อต้นไม้ได้ยวี่ ต้นดังกล่าวนี้ไม่มีแล้ว

ผู้เขียนค้นดูในพจนานุกรม คำว่า manuk เขาอธิบายว่า เป็นคำโบราณแปลว่านก (burung) หรือไก่ (ayam) คำว่าตุโล ถ้าเพิ่มอีกคำ รันเตา เป็น ตุโละ รันเตา แปลว่า ถิ่น ดังนั้น ตุโลมะเนาะ ก็คือถิ่นของนก หรือถิ่นของไก่ พอตีกับหมู่บ้านนี้อยูริมลำธาร ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ลำธารนี้สมัยก่อนคงจะมีรูปร่างคล้าย ๆ กับอ่าว ก็เป็นส่วน

ของน้ำที่เว้าเข้าไปในแผ่นดิน และ
ที่ตรงนั้นเป็นที่พักอาศัยหรือแหล่ง
หากินของนกและไก่ป่า รวมทั้ง
สัตว์ป่าอื่น ๆ อีกหลายชนิด ซึ่ง
เรื่องนี้แม้ชาวบ้านปัจจุบันก็ยังบอก
ว่า สมัยก่อนที่หมู่บ้านนี้เต็มไปด้วย
สัตว์ป่านานาชนิด เชื่อกสำหรับ
ดักกวางนั้น ขณะนี้ยังมีให้เห็น
อยู่หลายสิบเส้น

ตะโละมานะ เป็นถิ่นที่อุดม
สมบูรณ์มาก คาทวดของผู้เขียน
ถึงแม่ท่านไปตั้งหลักแหล่งที่หมู่บ้าน
ของผู้เขียนแล้วก็ตาม สมัยที่
ท่านยังหนุ่มอยู่ เมื่อถึงฤดูทำนา
ท่านก็กลับไปทำนาที่ตะโละมานะ
ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน

ผู้ที่ริเริ่มสร้างมัสยิดนี้ก็คือ
วันสุเชนนั่นเอง ซึ่งมีพี่น้องหลาย
คน พี่ชายที่ชื่อวันสะสันนั้นถูก
กองทัพไทยจับตัวไปได้เป็นเชลยศึก
“มรัสม”บัญชาให้สร้าง

ตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน
ว่า เจ้าเมือง ที่เรียกกันว่า “มรัสม”
เป็นผู้บัญชาให้สร้างมัสยิดหลังนี้

คำว่า “มรัสม” หรือ อัล-มรั
สม ไม่ใช่ชื่อคน แต่เป็นคำที่มุสลิม
ใช้เรียกแทนชื่อคนที่สิ้นชีวิตแล้ว
ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นกษัตริย์หรือ
สามัญชน คำนี้เป็นคำขอพร เพื่อ
ให้พระเจ้าเป็นเจ้าโปรดเมตตาผู้ที่
สิ้นชีวิตนั้นด้วย บางแห่งเขียน
เป็นบาระโฮมก็มี

สร้างใน ฮ.ศ. ๑๐๔๔?

มุบีน เซฟเฟอร์ ได้เขียน
ไว้ในหนังสือของท่านที่ชื่อ “ตามัน
อินดรา” ตอนอธิบายภาพมัสยิด
ตะโละมานะซึ่งลงภาพเต็มหน้าว่า
สร้าง ๒๐๐ กว่าปีมาแล้ว (หน้า๑๕)
เต็นฟุตบอลหน้า ๔๑ บอกว่า๓๐๐ ปี

มุบีน เซฟเฟอร์ เป็นชาว
อังกฤษ ถูกส่งมารับราชการที่มา
ลายา ค.ศ. ๑๕๒๕ เคยมาคุมมัสยิด
ตะโละมานะหลายครั้ง

ฮายะฮู บิละฮู ชาวบ้านตะโละ
มานะที่มีอายุมากคนหนึ่ง (๑๐๔
ปี) บอกว่า บิดาของท่านซึ่งสิ้น
ชีวิตเมื่ออายุ ๑๕๐ ปี ขณะนั้นนาง
อายุ ๒๐ ปี ได้เล่าให้นางฟังว่า
มัสยิดหลังนี้สร้างก่อนสมัยของท่าน
หลายชั่วอายุคนแล้ว นี่แสดงว่า
มัสยิดหลังนี้มีอายุมากกว่า ๒๐๐ปี
แล้ว

หญิงที่มีอายุอีกคนหนึ่งชื่อ
เราะบืออะฮู หรือที่รู้จักกันในนาม
ของ “เมาะจีตะโละมานะ” บอก
ว่า ตามที่คนรุ่นก่อน ๆ ได้เล่า
มา รวมกับปีนี้ มัสยิดหลังนี้
สร้างมา ๓๗๐ ปีแล้ว

ชาวปัตตานีที่ถูกจับเป็นเชลย-
ศึกในคราวไทยรบกับปัตตานีนั้น
เมื่อถูกนำไปถึงอยุธยา บางส่วน
ได้หนีกลับมาหรือถูกปล่อยให้กลับ
มา ชาวมุสลิมในจังหวัดเพชรบุรี
นั่นคือ ลูกหลานของชาวปัตตานีที่
เคยเป็นเชลยศึก เมื่อถูกปล่อยหรือ
หนีมาแล้ว มาถึงที่เพชรบุรี เห็น
ทำเลดีจึงปักหลักอยู่ที่นั่นเลย แต่
บางราย กลับมาถึงบ้าน เช่น คนถู
มะหูด กลับมาถึงบ้านใน ฮ.ศ.
๑๐๔๓ ซึ่งมีบันทึกไว้ ท่านไปสร้าง
บ้านที่โกะกือดุง ขณะนี้อยู่ในอำเภอ
ยี่งอ เกี้ยว (ไม้ก้าน) สำหรับหาม
ท่านกลับมาใน ขณะนี้ลูกหลาน
ของท่านได้รักษาไว้เป็นอย่างดี
คนดูผู้นี้เป็นลุงหรืออาของวันสุเชน
นั่นเอง

ฮ.ศ. ๑๐๔๓ เทียบกับศักราช
สากลประมาณ พ.ศ. ๒๑๖๖/ค.ศ.

๑๖๒๓

อูละมาอ์และนักเขียนตำรา
ศาสนาผู้ยิ่งใหญ่ของปัตตานีซึ่ง
เขียนตำราศาสนา หลายสิบเล่ม
เล่มแรก ๆ ที่ท่านเขียน คือตำรา
เกี่ยวกับเคอฮัดและตะเศาวฟ ชื่อ
“วารุช-ชะ-วาริร” หน้า ๔๑๒หน้า
เขียนเสร็จใน ฮ.ศ. ๑๑๓๘ (ประ-
มาณ พ.ศ. ๒๒๖๑) ถ้าสมมุติว่า
ท่านชัยคุดาอุดเขียนตำราเล่มนี้อายุ
๒๐ ปี (เป็นอย่างต่ำ) แสดงว่า
ชัยคุดาอุดเกิดใน พ.ศ. ๒๒๔๑
ท่านชัยคุดาอุดเป็นหลาน (ลูกของ
ลูก) ของน้องชายของวันสุเชน
ดังนั้นปู่กับหลานอายุห่างกัน ๕๐-
๑๐๐ ปีนั้นเป็นเรื่องปกติธรรมดา
มาก (โปรดดูแผนภูมิ) หรืออีกนัย
หนึ่ง ปีที่สร้างมัสยิด (ถ้าเป็น ฮ.ศ.
๑๐๔๔ จริง) นั้น ห่างกับปีเกิดของ
ชัยคุดาอุดเพียง ๕๔ ปี ซึ่งเป็นคน
รุ่นปู่ของท่านนั้น เป็นเรื่องธรรมดา
เหลือเกิน

ที่ว่า วันสุเชนอพยพไปอยู่ที่
ตะโละมานะเพื่อหลบภัยสงคราม
นั้น ถ้าเราดูจากประวัติศาสตร์
สงครามระหว่างไทยกับปัตตานีใน
เวลาใกล้เคียงกับปีที่สร้างมัสยิดตะโละ
มานะ (ฮ.ศ. ๑๐๔๔/พ.ศ. ๒๑๖๗)
มีหลายครั้ง คือสงครามใน พ.ศ.
๒๑๔๖, ๒๑๗๕/๒๑๗๖ และพ.ศ.
๒๑๗๕

สงครามที่เกิดใน พ.ศ.๒๑๔๖
(ค.ศ. ๑๖๐๓) สมัยพระนเรศวร
ใน “ตำนานเมืองตานี” ระบุว่า

“ค.ศ. ๑๖๐๓ กองทัพเรือ
เมืองสยาม ก็ย้ายหน้าตรงมา ที่
เมืองปัตตานี โดยมีออกญาเดโช
นำทหารเป็นจำนวนพัน ทหารเข้า
ยึดเมืองปัตตานี นับเป็นพระราช

ประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนั้น คือสมเด็จพระนเรศวรที่เป็นที่รู้จักพระนามกันอย่างดีจากประวัติศาสตร์เมืองสยาม ที่พระทัยต่อขยายแสนยานุภาพไปยังหัวเมืองต่าง ๆ”

“กองทัพเรือสยามยกพลขึ้นบกที่ปากอ่าวเมืองปัตตานี และได้บุกเข้าประชิดตัวเมือง ราชินีเขาได้นำทหารเมืองปัตตานีออกต่อต้านอย่างเต็มความสามารถ และได้

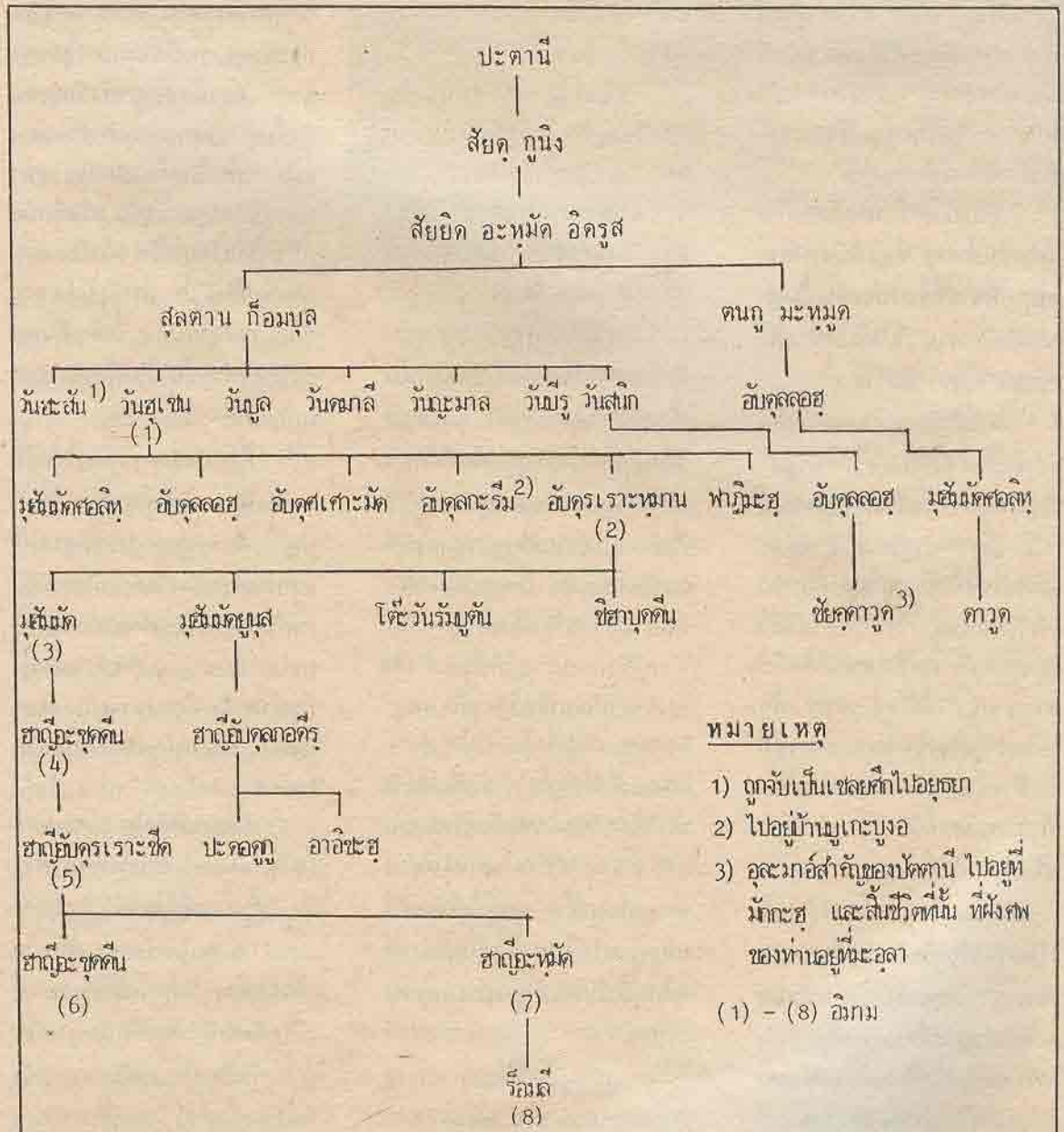
กำลังสนับสนุนจากพ่อค้าเป็นอย่างมาก เช่น ชาวยุโรปให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับอาวุธและปืนใหญ่ พร้อมด้วยทรัพย์สินเงินทอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทหารเมืองปัตตานีใช้ปืนใหญ่ยิงกราดไปยังทหารชาวสยาม เป็นผลให้ชาวกรุงศรีอยุธยาได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก และได้เดินทางกลับไปยังดินแดนของตน”**

สงครามครั้งต่อมาเกิดขึ้นใน

พ.ศ. ๒๑๗๕, ๒๑๗๖ (๒๑๗๗?)

ดิถก ธิรชร ในหนังสือ “แยกดินแดน” เขียนว่า

“เมื่อพระยาภาณุโพธิ์สุริยวงศ์ปราบดาภิเษกขึ้นครองกรุงศรีอยุธยา ทรงพระนามว่า ประสาททองแล้ว ก็มีหัวเมืองชายแดนพากันแข็งเมืองอยู่ รวมทั้งเมืองปัตตานีด้วย จึงโปรดฯ ให้พระยาเดโชยกทัพไปปราบ แต่กระทำการไม่สำเร็จตามรับสั่ง ต้องถอยทัพ

หมายเหตุ

- 1) ถูกจับเป็นเชลยศึกไปอยุธยา
 - 2) ไปอยู่ม้านูเกาะบุงอ
 - 3) อุลละกอสําคัญของปัตตานี ไปอยู่ที่มัยกะฮ์ และสิ้นชีวิตที่นั่น ที่ฝั่งศพของท่าอัยยู๊ะฮะอูลา
- (1) - (8) อภิกรม

กลับมาทั้งสองครั้ง”๔*

ม.ล. มานิช ชุมสาย ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์มลายูและปัตตานี” ได้เขียนว่า

“สมัยนี้ เป็นสมัยที่แปลก เพราะ ปัตตานีมีแต่พระราชินีต่อ ๆ กันไปหลายองค์ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ จนสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และปัตตานีชักจะรุ่งเรืองมั่งคั่งสมบูรณ์ เพราะพวกฝรั่ง และชาวต่างประเทศอื่น ๆ มาตั้งห้างค้าขายกับชาวพื้นเมือง และส่งสินค้าพื้นเมืองไปค้าขายถึงจีนและญี่ปุ่น เรือของฝรั่งผ่านไปผ่านมาก็มาแวะที่เมืองนี้ ปรากฏว่า ในราว พ.ศ. ๒๐๗๕ มีชาวโปรตุเกส มาตั้งท่าแลค้าขายในปัตตานีถึง ๓๐๐ เศษ ชาวฮอลันดามาตั้งห้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๔ และชาวอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๓ นอกจากนี้ก็ ปรากฏว่า มีชาวญี่ปุ่น และ ชาว ยะฮอร์...”

“พอพระเจ้าประสาททองว่างจากศึกทางเหนือ ก็ส่งกองทัพใหญ่ ลงมาปราบปรามปัตตานีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๖ โดยนี้กันว่า จะได้กองทัพเรือของฮอลันดามาช่วยด้วยอีกทางหนึ่ง กองทัพไทยยกมาถึง พ.ศ. ๒๑๗๗ ส่วนพวกฮอลันดามัวแต่ล่าช้ามาไม่ถึง กองทัพปัตตานียกเข้าสู่เป็นสามารถกองทัพไทยยกเข้าตีเมืองไม่ได้ พอดีซัดสนเรื่องเสบียง ก็ต้องล่าถอยไป...”๕*

เรื่องนี้ศาสตราจารย์รองศยามานนท์ และนางสาววิลาศวงศ์ นพรัตน์ ได้เขียนใน “แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี” ว่า

“สมเด็จพระเจ้าประสาททองทรงขอร้องให้ฮอลันดาช่วยปราบเมืองปัตตานี ฮอลันดาจึงส่งเรือรบ ๖ ลำไปช่วย การที่ฮอลันดาช่วยเหลือไทยก็หวังประโยชน์ตอบแทนเช่นกัน กล่าวคือ ฮอลันดาต้องการผูกขาดซื้อไม้ฝางและหนัง กวาง สมเด็จพระเจ้าประสาททองทรงสัญญาว่า จะให้ตามคำขอถ้าได้รับความช่วยเหลือจากฮอลันดาแต่ปรากฏว่า เรือฮอลันดาไปถึงเมื่อกองทัพไทยกลับแล้ว สมเด็จพระเจ้าประสาททองทรงกริ้วว่า ฮอลันดาไม่ช่วยเหลือจริง จึงกักตัวพวกฮอลันดาไว้”๖*

จากเรื่องดังกล่าวนี้พอจะเข้าใจได้ว่า การที่ไทยตีปัตตานีไม่สำเร็จในสงครามปี ค.ศ. ๑๖๐๓ (พ.ศ. ๒๑๔๖) นั้น ทางปัตตานีคงคิดว่า สงครามใหญ่จะต้องเกิดอย่างแน่นอน ทางฝ่ายไทยก็คงรู้ดีว่า ปัตตานีไม่ใช้กระจะจอก ถ้าจะอาศัยกำลังของตนตามลำพังแล้ว หากความสำเร็จได้ยาก จึงเกณฑ์เจ้าเมืองต่าง ๆ เช่น นครศรีธรรมราช พัทลุง รวมทั้งขอความช่วยเหลือจากต่างชาติ เช่น ฮอลันดา ด้วย การเตรียมกำลังดังกล่าว ต้องใช้เวลาพอสมควร ประกอบกับที่ปัตตานีก็มีฝรั่งต่างชาติอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งฮอลันดา จึงไม่แปลกที่ทางปัตตานีสามารถสู้รบเรื่องสงครามครั้งต่อไปได้ดี ปัตตานีจึงต้องเตรียมปกป้องอย่างรอบคอบ และต้องหาทางช่วยเหลือหลายด้าน เช่น

๑. ตัดกำลังของฝ่ายไทย ด้วยการส่งกำลังไปตีเมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราชในปี ค.ศ.

๑๖๓๐ (พ.ศ. ๒๑๗๓) เพราะสองเมืองนี้เป็นกำลังสำคัญของไทย*

๒. ขอความช่วยเหลือจากเมืองใกล้เคียง เช่น ยะโฮร์ (ยะฮอร์) ปรากฏว่า ในสงครามปี ๑๖๓๒ (พ.ศ. ๒๑๗๕) ยะโฮร์ส่งกำลังมาถึง ๓,๐๐๐ คนช่วยปัตตานี**

๓. ขณะเดียวกัน ปัตตานีไม่ได้ประมาท จึงได้ส่งคนสำคัญ ๆ โดยเฉพาะอุละมาอ์ไปอยู่ในที่ ๆปลอดภัย

และตะโลมะเนาะก็คงเกิดขึ้นในกรณีหลังนี้

ส.ศ. ๑๐๔๔ (ประมาณ พ.ศ. ๒๑๖๗) ซึ่งเป็นที่สร้างมัสยิด ก็อยู่ในช่วงระหว่างสงคราม พ.ศ. ๒๑๔๖ กับสงคราม พ.ศ. ๒๑๗๓ หรือ ๒๑๗๕ คือหลังสงครามครั้งแรก ๒๑ ปี หรือก่อนสงครามครั้งต่อมา ๖-๗ ปี

มัสยิดตะโลมะเนาะ กว่าจะเป็นดังที่เห็นทุกวันนี้ ได้มีการบูรณะและต่อเติมหลายครั้ง เริ่มแรกมีแต่เสา พื้น และหลังคาใบจากหรือใบ “บรีอเต” (เป็นปาล์มชนิดหนึ่ง มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า Eugeissona tristis ภาษามลายูกลางเขียนว่า Bertam) ต่อมาเปลี่ยนเป็นกระเบื้องซึ่งซื้อจากสงขลา ต่อมาในปี ส.ศ. ๑๒๖๖ (ประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๕) มีการเปลี่ยนจากฝาขัดแตะเป็นฝาปะกนมีช่องประตูและหน้าต่าง ที่ช่องลมฉลุเป็นลายต่าง ๆ เช่นดอกไม้ ๔ กลีบ เกรือเถา สวัสดิศกะหรือที่ภาษามลายูเรียกหลายแบบนั้นว่า ลายหัวช้าง (Kepala gajah) ก็มีเช่นกัน ฝาด้านหน้านอกจากจะสลักลวดลายอย่างสวยงามแล้วบนประตูยังสลักเป็นภาษาอาหรับ ซึ่งเป็นบทอะดิษและแปลเป็นภาษา

มลายู ตอนท้ายเขียนว่า ปี ฮ.ศ. ๑๒๖๖ คือปีที่ทำผ้านั้นเอง หลังคาก็เปลี่ยนไปจากเดิมเล็กน้อย กล่าวคือ เดิมหลังคาเป็นแบบบ้านสองหลัง โดยมีรางน้ำไม้สักอยู่ตรงกลาง ต่อมาภายหลังคาตรงที่เป็นรางน้ำให้สูงขึ้นและทำห่ออะซานเป็นแก่งจีน มีมัสยิดโบราณหลายแห่งในมาเลเซียทำเช่นนี้

เสามีขนาดไม่เท่ากัน ๘ x ๘ นิ้วก็มี ๑๐ x ๑๐ นิ้วก็มี เดิมเสาฝังลงดิน แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป เสาไม้ตะเคียนดังกล่าวก็สึกกร่อนเช่นกัน จึงตัดส่วนล่างออกไป แล้วใช้ตอม่อซิเมนต์รองรับแทน ตอม่อดังกล่าวนี้ทำเสร็จเมื่อเดือนชุกอิจญะฮ์ ฮ.ศ. ๑๓๕๗ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ คือ ๕๐ ปีมาแล้ว)

ลักษณะเด่นของมัสยิดหลังนี้คือที่หลังคา มีมัสยิดสมัยก่อนในมาเลเซียและอินโดนีเซียที่ยังเหลืออยู่ไม่กี่แห่งที่หลังคาทรงนี้

มีอยู่หลังหนึ่งในรัฐกลันตัน เดิมอยู่ที่บ้านกัมปงเลาว์ด (บ้านทะเล) ต่อมาได้ขนย้ายไปตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์อิสลามศึกษา นีลัมปูรี มหาวิทยาลัยมาลาया

กล่าวกันว่า มัสยิดกัมปงเลาว์ดนั้นเลียนแบบมัสยิดอาangkแห่งเดมกักในชวาซึ่งสร้างในปีศกกา (ปีของชวา) ๑๔๐๑ หรือประมาณ ค.ศ. ๑๔๗๕/พ.ศ. ๒๐๒๒ ๕๐๐ ปีมาแล้ว บ้างก็ว่านายช่างผู้สร้างมัสยิดอาangkแห่งเดมกักกับมัสยิดกัมปงเลาว์ดเป็นคนเดียวกัน แต่เรื่องนี้ยังถกเถียงอยู่

มัสยิดรุ่นก่อน ๆ ไม่ว่าจะในอินโดนีเซีย มาเลเซีย หรือประเทศไทย มักจะทำหลังคาแบบนี้ อาจ

เป็นไปได้ว่า ขณะนั้นอิทธิพลของศิลปะแบบอาหรับยังเข้ามาไม่ถึงมัสยิดแถบนี้จึงได้รับอิทธิพลจากชวาเป็นส่วนใหญ่ผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่น

มัสยิดตะโลมะนาเาะ (หลังเดิม) ขนาดกว้างประมาณ ๑๖ x ๖.๕ เมตร เฉพาะที่เป็นมิมุรอกกว้างประมาณ ๔.๖ x ๕.๕ เมตร หลักฐานอีกอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความเก่าแก่ ของมัสยิดหลังนี้ก็คือ อาคารหลังไม้ได้ใช้ตะปูหรือสกรูเหล็กยึดไม้เลย แต่ใช้สลักไม้แทน ชาวบ้านเล่าว่าสมัยนั้นยังไม่มีเลื่อย กบและตะปู การผ่าไม้ใช้ผ่าด้วยลิ้ม ตัดด้วยขวาน และตากด้วยผึ่งหรือละเมาะ (belong) รูปคล้ายจอบ สำหรับตากไม้ให้เรียบ

มีเครื่องมือสำหรับสร้างมัสยิดอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านเก็บรักษาอยู่ ชาวบ้านเรียกว่า “จือดา” รูปร่างคล้ายขวาน

ภาษาชะโบราณประเภทจามของจีน ก็มีบางบ้านยังเก็บไว้เป็นอย่างดี

ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ล้ำค่า ซึ่งหาที่อื่นได้ยากก็คือ คัมภีร์กูรานที่เขียนด้วยลายมือ ซึ่งเป็นลายมือที่สวยงามมากไม่แพ้กูรานที่พิมพ์จากโรงพิมพ์ในปัจจุบัน กล่าวกันว่าวันสุเชนเป็นผู้เขียนเองหลายสิบเล่มเพื่อแจกจ่ายไปที่ต่าง ๆ เพราะสมัยนั้นยังหากูรานฉบับพิมพ์ไม่ได้ จนท่านเองสามารถท่องจำกูรานทั้งเล่มโดยไม่ต้องเปิดกูรานดู บุตรชายของท่านที่ชื่อ อับดุลเราะหฺมาน ก็จำคัมภีร์กูรานได้ทั้งเล่มโดยไม่ได้ท่องจำ แต่อาศัยเขียน

กล่าวกันว่า กูรานเล่มที่อับดุลเราะหฺมาน เป็นผู้เขียนจะประณีตมาก มีการเขียนลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม กูรานฉบับที่วันสุเชนเป็นผู้เขียนนั้น ทุกวรรค (อายะฮ์) จะเขียนเป็นวงกลม แต่ฉบับที่อับดุลเราะหฺมานเขียนนั้นตอนท้ายของอายะฮ์จะวาดเป็นรูปดอกไม้ ทั้งสองพ่อลูกไม้ได้เขียนกูรานอย่างเดียว แต่ยังเขียนหนังสืออื่นอีกหลายเล่ม ถ้าเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน ตะโลมะนาเาะเป็นแหล่งโรงพิมพ์ที่ผลิตผลงานได้มากมายนับ

ของเก่าแก่อย่างหนึ่งคือเชือกหรือบ่วงบาศสำหรับล่าควาง บ่วงบาศเหล่านี้ทำด้วยหวาย มีทั้งแบบพื้นเป็นเกลียวและมีได้พื้น เส้นโคนขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑-๒ ซม. จำนวนเชือกบ่วงบาศเหล่านี้มีนับร้อย ๆ เส้น ทุกเส้นยังอยู่ในสภาพดีไม่ขาดวิน สมัยก่อน คือขณะที่ผู้เขียนยังเป็นเด็กอยู่ (ประมาณ ๓๐-๓๕ ปีได้แล้ว) พ่อแม่เคยพาผู้เขียนไปที่บ้านตะโลมะนาเาะ เพื่อเยี่ยมญาติ จำได้ว่าเชือกเหล่านั้นถูกเก็บรักษาไว้บนมัสยิด แต่มาระยะหลังนี้ชาวบ้านนำไปไว้ใต้ถุนมัสยิด หลาย ๆ เส้นแขวนไว้แต่อีกหลายเส้นกองบนดินคงทำให้เสียหรือผุพังได้เร็วยิ่งขึ้น

ใน “สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้” ดูคำว่า “ตะโลมะนาเาะ, มัสยิด” หน้า ๑๒๓๕-๑๒๔๑ ได้เขียนเกี่ยวกับมัสยิดตะโลมะนาเาะดังนี้

“มัสยิดตะโลมะนาเาะ... เป็นมัสยิดที่มีอายุเก่าแก่มากแห่งหนึ่งของประเทศไทย มีอายุประมาณ ๓๐๐ ปี ตั้งอยู่ที่ตำบลลูโบะชาวอ

อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ...เนื่องจากเป็นมัสยิดเก่าแก่มาก จึงมีผู้สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศไปเยี่ยมชมเป็นประจำ”

“ลักษณะเด่นของมัสยิดตะโลมะมานะคือ มีหลังคาทรงไทย ...หลังคามี ๒ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผา หลังคาชั้นที่ ๒ มีลักษณะเป็นโดม แต่มีทรงเป็นรูป ๔ เหลี่ยม ผันผายตามลักษณะของตัวอาคาร มุมหลังคาด้านบนทั้ง ๔ มุม ใช้ปูนซิเมนต์หล่อ หรือปั้นเป็นกนกกลายเครือเถา...”

“ภายในตัวอาคารเป็นห้องโถงใหญ่ ใช้เป็นที่ละหมาดมุมหนึ่ง ทำเป็นบริเวณที่วางแท่นพูด...ใกล้ ๆ กับแท่นพูดเป็นบันไดขึ้นไปสู่หออฆาน (หอคอยสำหรับ...ประกาศบอกเวลาละหมาดปัจจุบันใช้เครื่องขยายเสียงแทนการประกาศด้วยปากแล้ว) โดยมีบันไดไม้ไต่ขึ้นไปถึงยอดหอคอย หออฆานนี้จะมียอดขึ้นไปถึงเชิงคูกับยอดโดมสี่เหลี่ยม”

“เดิมมัสยิดตะโลมะมานะมีขนาดกว้างเพียง ๑๖ x ๖ เมตร ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้มีการต่อเติมอาคารออกมาทางด้านหน้าอีกเท่าตัว โดยที่ยังคงรักษาสภาพอาคารเดิมไว้ครบทุกอย่าง แต่ส่วนที่ต่อเติมใหม่มีลักษณะไม่เหมือนของเดิมแต่อย่างใด...”

ผู้เขียนสังเกตดูโดมบนหลังคาที่มีทรงจั่ว และมีฐานรองรับจั่วทำเป็นรูปคล้าย ๆ กับพาน แล้วลองถามชาวบ้านแถวนั้นดูว่า “ทำไมรูปทรงของมัสยิดแห่งนี้คล้าย ๆ กับวัดหรือโบสถ์มากที่สุด?” มีชาวบ้านคนหนึ่งตอบพอสรุปได้ว่า

วัดหรือโบสถ์ที่รูปร่างคล้าย ๆ กับมัสยิดแห่งนี้ล้วนแต่เลียนแบบจากที่นี้ทั้งนั้น

ตรงช่องลมของมัสยิด นอกจากจะฉลุเป็นลายหลายแบบแล้ว ปลายจันทันทุกตัวยังแกะสลักเป็นดอกนวมแมว (ไม่ใช่ดอกบัว) บางดอกทำเป็นดอกที่กำลังบาน บางดอกยังไม่บาน ดังลอรองรับหลังคาซึ่งแกะสลักเป็นรูปดอกนวมแมวทั้งบานและไม้บานเช่นกัน ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับมัสยิดตะโลมะมานะ

๑. นายช่างคนแรกที่สร้างมัสยิดตะโลมะมานะชื่อ อับดุลเราะฮูฟ บ้านสุโหงบาตู นายช่างคนต่อมาได้แก่ มุฮัมมัด(แซมมะ)
๒. ในอดีต มีการทำสะพานไม้ติดต่อกันได้ทุกหลังคาเรือน และมีสะพานจากบ้านดังกล่าวไปยังมัสยิด นอกจากนั้นทำสะพานไปอาบน้ำนมาฆ ซึ่งเป็นสะพานไม้เช่นกัน ต่อมาไม้เหล่านั้นผุพังหมด ไม่มีใครซ่อมแซม ซ่อมแซมเฉพาะสะพานที่เชื่อมติดต่อระหว่างมัสยิดกับลำธารเท่านั้น โดยการทำเสาคอนกรีต ขณะนี้เหลือแต่คอนกรีตเท่านั้น
๓. มีอัล-กุรอานฉบับเขียนหลายเล่มเก็บไว้แสดงที่ศูนย์อิสลามกรุงกัวลาลุมปูร์ ประเทศมาเลเซีย มีอยู่เล่มหนึ่งที่เก่าแก่กว่าเพื่อน คือ อัล-กุรอานจากปัตตานี ซึ่งมีอายุประมาณ ๓๕๐ ปี เป็นไปได้ไหมที่อัล-กุรอานเล่มนั้นมาจากตะโลมะมานะ เพราะตามคำบอกเล่าของชาวบ้านตะโลมะมานะว่า

วันสุเชน กับ อับดุลเราะฮูมาน (ลูกชาย) ได้เขียนอัล-กุรอานเป็นร้อย ๆ เล่มเพื่อแจกจ่ายตามที่ต่าง ๆ จนท่านทั้งสองจำอัล-กุรอานได้ทั้งเล่มโดยไม่ต้องท่อง บุตรชายของวันสุเชนที่ชื่อ อับดุลกะรีม ซึ่งอพยพไปอยู่บ้านบูเกะบุงอ (อ.ยี่งอ) ก็เป็นคนจำอัล-กุรอานทั้งเล่มเช่นเดียวกัน การที่ทางมาเลเซียเขียนว่า อัล-กุรอานเล่มดังกล่าวมาจากปัตตานี แต่คำว่า “ปัตตานี” ของชาวมาเลเซียนั้น รวมถึงจังหวัดนราธิวาสและยะลาด้วย

เชิงอรรถ

๑. ปฏิทิน ฮ.ศ. ๑๔๐๕ (พ.ศ. ๒๕๒๘) ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดนราธิวาส
๒. คู่มือโรเนียวของนายวิชาพร แซ่วาง ผศ. ศึกษาธิการอำเภอบาเจาะ ๑๖ ม.ค. ๒๕
๓. อิมรอนิม ชุกรี ดำนานเมืองตานี, หะสันหมัดหมาน แพล และประพนธ์ เรืองณรงค์เรียบเรียง จัดพิมพ์ (โรเนียว) โดยศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ๑ ธันวาคม ๒๕๒๕ หน้า ๒๓-๒๔
๔. ดิลก ชีรธร, แยกดินแดน, พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๗ จัดพิมพ์โดย “วิทยายุทธ” กรุงเทพฯ หน้า ๑๓

๕. มล. มานิจ ชุมสาย, ประวัติศาสตร์มลายูและปัตตานี พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๘-๑๑
๖. รองศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ และนางสาววิลาศวงศ์ นพรัตน์ ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา “แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดีปีที่ ๕ เล่ม ๑ วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๔

ที่มา

๑. สัมภาษณ์
- ๑.๑ ปะตอดูกู (ฮาญีอับดุลฮะมีด ฮุเซน) บ้านดุกู
- ๑.๒ กุณชาบีดี ตะโละดิง บ้านดุกู
- ๑.๓ ฮาญีซัยนุดดีน กรูปอเนาะกำปังปีแซ
- ๑.๔ กุณมุดตาร์ ลามะทา บ้านดุกู
๒. คำบอกเล่าของชาวบ้านตะโละมานะ ๒-๓ ท่าน
๓. แผ่นโรเนียวของนายวิชาพร แซ่วาง ผู้ช่วยศึกษาธิการ อำเภอบาเจาะ ๑๖ มกราคม ๒๕๒๕ (ต่อมาแผ่นโรเนียวนี้ได้ลงใน นสพ.มติชนฉบับวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๓๑ และลงใน นสพ.เดลินิวส์ ฉบับวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๓๐ ในนามของ นรินทร์ เทพพิรุณ)

๔. ปฏิทิน ฮ.ศ.๑๔๐๕ (พ.ศ. ๒๕๒๘) ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดนราธิวาส
๕. บทความของมูฮัมมัด ซัมบรี อับดุลมะลิก (Mohd Zamberi Abdul Malik, Pintu Gerbang HANG TUAH Ada Di Selatan Thai), VARIASARI, January 1985
๖. Mubin Sheppard, TAMAN TNDERA, Oxford University Press, Kuala Lumpur, 1972
๗. Sirih Pinang - kumpulan esebudaya, dewan Bahasa dan Pustaka, Kementerian pelajaran Malaysia, K.L., 2983
๘. Abdul Halim Nasir, Masjid-masjid Di Semenanjung Malaysia, Berita Publishing Sdn.Bhd., K.L., 1984
๙. Ismail Azman Omar, Rumah Melayu: Lambanq Peribadi, Dewan Budava, Mac 1979
๑๐. Khoo Kav Kim. Melaka Dari Perspektif Seiarah Budava, Dewan Budava, January, 1982

๑๑. เขต รัตนจรณะ และคณะ, เรือนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้, รายงานผลการวิจัยเบื้องต้น ปีที่ ๑ : จังหวัดปัตตานี
๑๒. อิบรอฮีม ชุกรี, ดำเนินเมืองตานี, หะสัน หมัดหมานแปล และประพันธ์ เรื่องณรงค์ เรียบเรียง, จัดพิมพ์โรเนียว โดย : ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ๑ ธันวาคม ๒๕๒๕
๑๓. ดิลก ชिरธร, แยกดินแดน, วิทยายุทธ กรุงเทพฯ ๒๕๑๗
๑๔. ม.ล. มานิจ ชุมสาย, ประวัติศาสตร์มลายูและปัตตานี, กรุงเทพฯ ๒๕๑๗
๑๕. รองศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ และนางสาววิลาศวงศ์ นพรัตน์, ประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา, “แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี” ปีที่ ๕ เล่ม ๑ วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๔
๑๖. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่ม ๓
๑๗. พจนานุกรมศิลป์ (ของ น.ณ. ปากน้ำ)
๑๘. A. Teeuw & D.K. Wyatt, Hikayat Patani (The Story of Patani), the Hague-Martinus Nijhoff, 1970